

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ҚАРШИ МУҲАНДИСЛИК-ИҚТИСОДИЁТ ИНСТИТУТИ

**“ТИҚХММИ” МТУнинг ҚАРШИ ИРРИГАЦИЯ ВА
АГРОТЕХНОЛОГИЯЛАР ИНСТИТУТИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ХОТИН-ҚИЗЛАР ҚЎМИТАСИ “ОЛИМА”
УЮШМАСИ**

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ
ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА
МАДАНИЯТИ**

**Халқаро илмий-амалий конференция материаллари
2022 йил 14 май**

Қарши – 2022

Ушбу тўпламда Марказий Осиё цивилизацияси тизимида қадимги ва ўрта асрлар миграция жараёнлари ва шаҳарсозлик маданияти масалалари, Ўзбекистон тарихи ва маданияти мавзусининг манбашунослиги ва тарихшунослиги, Ўзбекистон археология ва этнологияси муаммолари, Янги Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жараёнларини татқиқ этишдаги инновацион ёндошувлар, Қашқадарё воҳаси тарихи ва бошқа соҳаларга доир масалалар камраб олинган.

Ушбу тўплам кенг жамоатчилик, давр тарихи билан қизиқувчилар, тарихчилар ва талаба ёшларга мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Г.Э.Мўминова – т.ф.д., профессор. Қарши давлат университети “Жаҳон тарихи” кафедраси мудири.

Таҳрир ҳайъати ва аъзолари:

**доц. Н.Холмирзаев
проф. О.Бўриев
проф. Ю.Эргашева
проф. Б.Эшов
доц. Ч.Темирова
доц. А.Пардаев
доц. Б.Аҳмедов
PhD. Д.Шодмонова
PhD. Р.Тўхтаева
PhD. Б.Тошпўлатов
ўқ. И.Жабборова**

Мазкур тўплам Қарши давлат университети Илмий Кенгашининг 2022 йил 13 майдаги 9 – сонли қарори билан нашрга тавсия қилинди.

Тўпламга киритилган маълумотларнинг тўғрилиги, стилистик бехатолиги учун муаллифлар масъулдир.

3. Айний С. Мусулмон мактаблари ва программа // Меҳнаткашлар товуши, 1919 йил 24 декабрь; Тошкент хотиралари // Меҳнаткашлар товуши, 1919 йил 14-20 сентябрь; Зиёи илм // Меҳнаткашлар товуши, 1919 йил 28 декабрь. – № 127, Самарқанд хабарлари // Меҳнаткашлар товуши. 1919 йил 1 – 2 октябрь; Аҳмад Махдум // Меҳнаткашлар товуши, 1920 йил 10 ноябрь; Мусибати Маҳмудхўжа Бехбудий ва рафиқонаш. 1920 йил 5 апрель. – №35; Маҳмудхўжа ҳазратларининг қикача таржимаи холи // Меҳнаткашлар товуши, 1920 йил 8 апрель.
4. Айний С. Мухтасар таржимаи холи худам // Куллиёт. 16 жилдлик. 1-жилд. – Сталинобод, 1958.
5. 1920 – 1930 йиллар давомида Айнийнинг мактабларда ўқитувчилик фаолияти, мактаб ўқувчилари учун ёзган айрим мақолалари, фан дастурлари ва шеърлари ҳақида қаранг: Айний С. Мактаб чист. Саидризо Ализода. Соли нахустин. Баройи мактабхойи ибтидой. – Самарқанд.
6. Айний С. Қисқача таржимаи холим // Асарлар. 8 жилдлик. 1-жилд. – Т.: Ўздавнашр, 1963.
7. Ҳожи Муин. Танланган асарлар. (Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Н.Намозова). – Тошкент: Маънавият, 2005.
8. Ҳожи Муин. Танланган асарлар.
9. Айний С. Намунаи адабиёти тоҷик // Куллиёт. Чилди 16. – Душанбе, 2010.
10. Айний С. Намунаи адабиёти тоҷик. – Москва: Чопхонаи нашриёти марказии халқии Жамоҳири шўравии Сўсиёлисий, 1926.
11. Холида Айний. Жизнь Садриддин Айни. – Душанбе, 1982.
12. Ҳасанов М. Айний чамани.-Тошкент. Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1981.
13. Айний С. Амир Темур бинолариндан Бибихоним харобаси ила мусоҳаба // Болалар йўлдоши, 1919 йил 23 май. – № 2 – 3.
14. Ҳожи Муин. Танланган асарлар.(Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи Н.Намозова). – Тошкент: Маънавият, 2005.
15. Айний С. Қисқача таржимаи холим // Асарлар. 8 жилдлик. 1-жилд.
16. Айний С. Мажмуаи ашъори инқилобий форсий (тоҷикӣ). Бухоро халқ маориф назорати, 1923.
17. Айний С. Қисқача таржимаи холим // Асарлар, 8 жилдлик. 1-жилд.
18. Айний С. Қисқача таржимаи холим // Асарлар, 8 жилдлик. 1-жилд.
19. Айний С. Қизбола ёки Холида. Ибтидой қиз мактаблари учун адабий, ахлоқий ўқув китоби. Ношир: Абдулвоҳид Мунзим. – Берлин, 1924
20. Айний С. Исмоилзода, Лубенцов, Пайоав Сулаймон, Раҳим Хошим. Китоби барои солҳои 4 ва 5 мактабҳои даражаи аввал ва техникумҳо. – Самарқанд, 1931.
21. Абдулмўмин Сатторий-истеъдодли маҳаллий ўлкашунос олим. 1925 йилнинг 23 июлида сил касали билан вафот этган.
22. Абу Тохирхожа. Самария. – Тошкент: Камалак, 1991.

**ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИНИ ЎРГАНИШДА БУХОРО
МАДРАСАЛАРИНИНГ МАНБАШУНОСЛИГИ ВА ТАРИХШУНОСЛИГИ**

Бобожонова Феруза Хаятовна – тарих фанлари номзоди, доцент.

Бухоро давлат университети.

Элмуродова Нигора Жобир қизи – Бухоро давлат университети ўқитувчиси

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Бугунги тарихни нафақат ўрганиш балки уни илмий жиҳатдан асосланган ҳолда, тарихий жараёнларнинг моҳиятини очиб бериш тарихчилар олдида турган энг долзарб вазифадир. Бухоро мадрасалари тарихини ўрганиш бугунги кунгача тарихчилар эътиборини ўзига жалб қилиб келмоқда.

Мамлакатимиз мустақилликни қўлга киритганидан кейин юртимиз, халқимиз тарихини чуқур ўрганиш, уни илмий асосда ҳаққоний тадқиқ этиш, қадимий манбаларни холислик билан асл ҳолида тиклаш, мадрасалар тарихини ўрганиш бериш республикаимиз маданий, маънавий ҳаётидаги асосий масалалардан бирига айланди. Мустақиллик шарофати ила тарихимизга бўлган муносабат тубдан ўзгарди. Ўтмишимизни илмий, холисона тарзда баён қилиш замон талабига айланди.

Бухоро мадрасалари таълим тизимининг энг юқори босқичи бўлиб, илм маскани сифатида нафақат Туркистон минтақасида, балки барча мусулмон мамлакатларида маданият ўчоқлари вазифасини ўтаб, маърифат маркази бўлганлигидан далолат беради. Бухоро мадрасалари ислом оламидаги энг машҳур ва нуфузли олий ўқув юрти бўлиб, уларда таълим олган уламоларнинг диний масалалардаги фикрлари Миср ва Ҳижозда ўқиганларнинг фикрларидан кўра мўътабарроқ ҳисобланган. Мадрасаларимизда диний ва дунёвий илмларни чуқур ўргатиш натижасида диний маърифатимиз янада юксак даражада шаклланди. Ислом дини жамият маърифати учун улкан аҳамиятга эгадир. Шубҳасиз ҳозирги замонда ислом маърифати инсонларни ҳалол-покиза, имон-эътиқодли, адолатли, инсофдиёнатли, меҳнатсевар, меҳр-мурувватли, раҳм-шафқатли, маърифатли, ватанпарвар бўлишга, инсонга, ота-онага, аёлларга нисбатан ҳурмат-эътибор билан қарашга чорлайди. Мадрасалар тарихини ўрганиш ёш авлодни илмли, зиёли ватанига, эл-юртига фидойи руҳда тарбиялашда катта аҳамият касб этади.

XIX аср охири ва XX аср бошларида Бухоро амирлигидаги мавжуд мадрасалар, яъни ўқув юртлари сон жиҳатдан, ўқишни истаган барча ёшларнинг билим олиш эҳтиёжини қондириши учун етарли эди. Мадрасалар талабаларнинг маънавий қиёфасини шакллантиришда муҳим аҳамият касб этиб, уларда халқимизнинг минг йиллар давомида шаклланган анъаналари, урф-одат, ахлоқ-одоб меъёрлари, тарихий-миллий қадриятларини сақлаб қолишга, уларни камтар, хушмуомалали, ростгўй, олийжаноб, сабр-тоқатли, ҳалол қилиб тарбиялашга ёрдам берган.

Маҳаллий муаллифларнинг асар ва мақолалари Бухорода таълим тизимини ислоҳ этиш, мадрасалардаги ўқитиш тизими муаммоларига бағишланган эди. Улар орасида Абдурауф Фитратнинг асарлари алоҳида ўрин тутди. Унда муаллиф таълим-тарбия масалаларига алоҳида урғу қаратиб, мавжуд муаммоларни кескин танқид остига олади. Ўша давр муаллифи Ражабзода Ниёзий ва М.З.Мирзозодаларнинг мақолаларида таълим тизими замон талабларидан анча орқада қолганлиги кескин танқид остига олинган. Таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳамда бу соҳадаги муаммоларга Туркистон жадиждларининг ўнлаб мақолалари бағишланган эди.

Бухоро амирлигида таълим тизимини ислоҳ қилиш масалаларини кўтарган маҳаллий маърифатпарварлар – Абдурауф Фитрат, Файзулла Хўжаев, Садриддин Айний, Садри Зиё қаламига мансуб тадқиқотларни алоҳида қайд этиш лозим. Хусусан, Абдурауф Фитрат асарида амирликдаги мадрасалар ҳамда уларда таълим ва тарбия масалалари ҳамда Файзулла Хўжаев мақола ва асарларида ўқитиш масканларининг асл моҳияти, ижтимоий аҳамияти, Садриддин Айний асарида таълим тизимидаги ўқув-услубий ва тарбиявий муаммолар таҳлил қилинган бўлиб, бу асарлар масалага холисона ёндашуви билан ажралиб туради. Бухоро қозикалони

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

Муҳаммад Шарифжон (Садри Зиё) ҳам ўз асарида Бухородаги илмий-адабий муҳит, таълим тизими ва мадрасалари тарихига оид муҳим маълумотлар берган.

Шарқшунос олим В.В.Бартольднинг асарларида эса Бухоро амирлигидаги маданий ҳаёт, айниқса, амир Абдулахадхон ва амир Олимхонларнинг ҳукмронлиги давридаги меъморчилик, европача услубидаги бинолар қурилиши, техник янгиликлар ва уларнинг маҳаллий аҳолининг илғор қатлами кайфиятига ижобий таъсири тўғрисидаги маълумотлар қайд этилади. БХСР раҳбарларидан бири М.Саиджоновнинг мақоласида ҳам мадрасаларга оид қизиқарли фактлар ўрин олган.

XX аср 60-йилларидан бошлаб миллий озодлик ва ислохотчилик ҳаракатларига нисбатан кескин муносабатнинг бир оз юмшаши, жаҳидларнинг мактабларни ислоҳ қилиш ҳаракатларининг тан олинishi мазкур давр адабиётларида ҳам намоён бўлди. К.Е.Бендриков, И.М.Мўминов, А.М.Богоутдинов, В.Б.Лунин, Й.Абдуллаев, Г.М.Билолов, А.И.Ишанов кабиларнинг асарларида бу ҳол яққол намоён бўлади.

Хусусан, К.Е.Бендриков ва Й.Абдуллаев тадқиқотларида Туркистон генерал-губернаторлигидаги мадрасалари тўғрисидаги маълумотлар қайд этилиши мазкур муаммо талқинига тазйиқлар нисбатан юмшаганлигини намоён этади.

1970 йиллардан бошлаб совет тарихшунослигида таълим тизими тарихига мансуб қатор асарлар юзага келди. Хусусан, И.Иргашев, А.Муҳаммаджонов, Ш.Исмоилов, А.И.Абдусамедов, Н.М.Раҳмонов, Б.Қосимов, Н.Йўлдошев ва бошқаларнинг тадқиқотларида мадрасалар тўғрисида кўплаб маълумотлар илмий истеъмолга киритилган. Аммо уларнинг ҳулосаларида коммунистик мафқуранинг таъсири яққол намоён бўлиб, масаланинг моҳияти чуқур очиб берилмаган.

Совет даври нашрлари орасида қайта қуриш йилларига мансуб тадқиқотлар алоҳида ўрин тутди, улар масалага нисбатан ҳолисона ёндашуви билан ажралиб туради. Бу даврда жаҳид маърифатпарварлари фаолияти ҳақида илк ҳолисона фикрлар илгари сурила бошланди. Мазкур даврда таълим масканлари масалалари Р.Раҳимов, Э.Каримов, Ҳ.Болтабоев, П.Мирза-Ахмедова, Д.Рашидова, Н.Каримов каби тадқиқотчилари асарларида нисбатан ҳолисона ёритилганлиги билан ажралиб туради.

Мустақиллик давр тадқиқотчилари қаторига Д.А.Алимова, Г.Турсунметова, Р.Ҳ.Каримов кабиларни санаб ўтиш мумкин. Масалан, Д.А.Алимова ўз мақоласида маориф масалаларига тўхталиб, таълимнинг маданий ҳаётдаги мавқеини аниқ фактлар асосида очиб берган.

Бу даврда Б.Эргашев, Р.Абдуллаев, У.Долимов, Қ.Ражабов, Б.Исмоилов, Э.Орифжонов, Б.Расулов, Ш.Воҳидов, Н.М.Раҳмонов, Г.Ф.Солижонова, А.М.Худойқулов, Р.Шамсутдинов, Н.Наимов қаламига мансуб тадқиқотларда Туркистондаги маърифатпарварлик ҳаракатлари, уларнинг ғоялари, ижтимоий-сиёсий фаолияти ҳамда таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳаракатлари ўзининг ҳолисона баҳосини олди, кўплаб янги маълумотлар илмий муомалага киритилди.

Хусусан, Қ.Ражабовнинг тадқиқотларида тараққийпарвар жаҳидларнинг илм-маърифат ғояларини, таълим-тарбияни ислоҳ қилиш масалаларини очиб берувчи қимматли маълумотлар қайд этилади. Ш.Воҳидовнинг тадқиқотларида Бухоро амирлигидаги мадрасалар фаолияти, мударрис лавозими ва уларнинг маоши ҳақида қизиқарли маълумотлар берилди.

Юқорида қайд этилган асарларнинг катта қисмида таълимнинг замон талабларидан ортда қолганлиги алоҳида таъкидланди, бу қоқоқлик асосан мадрасалардаги шарт-шароит, дунёвий билимлар етишмаслиги билан изоҳланди.

Мустақиллик даврида ҳам Бухоро амирлигидаги таълим тизими масалаларига турлича ёндашувлар шаклланди. Аммо айна пайтда таълимни фақатгина ижобий

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

баҳолаб, муаммоларни қайд этмаслик ёки атайин эътиборсиз қолдириш тенденциялари ҳам пайдо бўлди. Хусусан, Э.Орифжонов, Г.Солижонова ва Р.Шарипов тадқиқотларида таълим тизимидаги муаммолар, уларнинг сабаб ва оқибатлари чуқур таҳлил этилмай, уларнинг фаолияти бутунлай ижобий баҳоланди. У.Долимов мақоласида эса таълим тизими муаммолари тўғрисида бир қатор муҳим маълумотлар келтирилган ҳолда, улар бутунлай салбий баҳоланган.

Тарихчи Д.Зияеванинг мақолаларида таълим тизимининг муаммолари, ўқув жараёни ва предметлари, ўқитиш услубининг таҳлили орқали бу соҳадаги қолоқлик сабаблари таҳлил этилди.

Ўрта Осиёда жадидчилик ва ислохотчилик ҳаракатлари қўшни республика тадқиқотчилар томонидан ҳам ўрганилган. Хусусан, Тожикистон Республикасида Бухоро тарихи билан кўп йиллар давомида шуғулланган Н.Гафаров тадқиқотида Бухоро амирлигида жадидларнинг маданий-маърифий фаолияти ёритилиши муносабати билан мадрасаларига тегишли бўлган маълумотлар ҳам кўрсатиб ўтилган бўлса, Н.Ҳотамовнинг тадқиқотларида таълим масканлари фаолияти ўз аксини топган.

Хорижий тарихшуносликда Бухоро амирлигидаги таълим тизими масалаларига Боймирза Ҳайит, Меҳмет Сарай турк тилидаги асарларида, немис олимаси Анке Фон Кюгельген, француз тадқиқотчиси Элен Каррер д'Энкаус, италян тарихчиси Паоло Сартори асарларида, америкалик олим Эдвард Олворт ва Адиб Халид, немис шарқшуноси У.Алворс асарларида эътибор қаратилган. Мазкур тадқиқотларда Бухоро амирлигидаги таълим тизими ислом дини ва ижтимоий-сиёсий жараёнлар билан боғлиқ тарзда, маълум бир даврий чегараларда, умумий тарзда, қисман таърифланган бўлиб, масаланинг моҳияти яхлит, атрофлича ва махсус ўрганилмаган.

Кейинги йилларда Бухоро амирлигидаги мадрасалар тўғрисида тадқиқотлар олиб борилди. Хусусан, Ж.Абдусатторнинг тадқиқотларида IX–XX аср бошлари оралиғи Бухоро шаҳри ва туманларида мавжуд бўлган олий ўқув юртлири тарихи масалаларини очиб берувчи қимматли маълумотлар қайд этилади. Л.Асророванинг тадқиқотларида Бухоро амирлиги даврида мадрасалар, уларнинг ўқув тизими, талабалар ҳамда мударрислар фаолияти ҳақида қизиқарли маълумотлар берилган.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон тарихи ва маданиятини ўрганишда Бухоро мадрасаларининг манбашунослиги ва тарихшунослигининг ўрни ва роли каттадир. Ўрта асрларда Бухоро мадрасалари илм маскани сифатида нафақат Мовароуннаҳрда, балки Марказий Осиё, мусулмон шарқида ҳам машҳур эди. Мадрасани муваффақиятли битирганлардан мамлакат бошқаруви, ҳуқуқ-тартибот ва таълим муассасалари учун кадрлар, уламолар етишиб чиққан. Демак, Бухоро мадрасалари ислом оламидаги энг машҳур ва нуфузли олий ўқув юрти бўлиб, мусулмон оламида ўз даври учун энг кучли ва иқтидорли мутахассисларни тайёрлаган.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Асророва Лобар Қобилжон қизи Бухоро мадрасалари тарихидан. – Тошкент: «Нил-Нашр» 2017. – Б.224.
2. Бартольд В.В. Бухара. Её памятники и их судьба // Сочинения. – М.: Наука, 1966. в 9 томах. Т.IV. – С.72.
3. Бухоро ҳукуматининг ислохкорона қадамлари // Ойина, 1915. – № 8.
4. Жуманазар, Абдусаттор Бухоро таълим тизими тарихи 2017. – Тошкент: Akademnashr, 2017. – Б.592.
5. Зуҳридин Фатхуддинзода. Илм ва таракқий // Ойина, 1914. – №17.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ ЦИВИЛИЗАЦИЯ ТИЗИМИДА ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ ВА МАДАНИЯТИ

6. Йўлдошев Н. Маърифат фидойилари // Гулистон. – Тошкент, 1991. – № 4-6. – Б.20-21.
7. Каримов Р.Ҳ. XIX аср охири – XX аср бошлари Бухорода маънавий ҳаёт / Бухоро тарих саҳифалари.– Бухоро, 1999. – Б.182-190.
8. Мирзозода М.З. Илм ва маориф // Садои Туркистон, 1914. – 18 июль.
9. Ниёзий Ражабзода. Ибтидоий мактабларимизнинг тартибсизлиги ёхуд тараққийнинг йўли // Ойна, 1914. – № 38.
10. Саиджонов М. Бухоро шаҳри ва эски бинолари // Маориф ва ўқитувчи. – Тошкент, 1927. – № 3-4. – Б.8-11.
11. Фитрат А. Ўзбек адабиёти намуналари. Биринчи жилд. – Самарқанд – Тошкент, 1928. – Б. 26.
12. Шамсий П. Улум ва маориф // Ойна, 1915. – № 8.
13. Шамсутдинов Р., Расулов Б. Туркистон мактаб ва мадрасалари тарихи (XIX аср охири XX аср бошлари). – Андижон: Андижон давлат университети, 1995. – Б.152.
14. Ҳозирги Бухоронинг аҳволи //Садои Туркистон, 1914. – 12 июль.
15. Baymirza Hayit. Sovyetler Birliginde`ki Turklugun ve islamin bazi meseleleri / Turk dunyasi arastirmalari vakfi.– Istanbul, 1987. – 260 s.
16. Мехмет Сарай. Турк дунёсида маориф ислоҳоти ва Ғаспирали Исмоил. Анкара, 1987. – Б.49.

ЎЗБЕКИСТОНДА МУСИҚА МАДАНИЯТИ ВА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИ МАСАЛАСИНИНГ НАЗАРИЙ-МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ

С.Б.Муртазова – ҚарМИИ “Ўзбекистон тарихи” кафедраси доценти, PhD

«Тарих» ижтимоий-гуманитар фанлар тизимида муҳим ўринлардан бирини эгаллаб, кишилиқ жамияти ўтмишини, унинг турли-туман соҳаларидаги тараққиёти ва ўзгариб бориш жараёнини ўрганеди. Шунингдек, тарих бу инсоният тўғрисидаги фан бўлиб, ўтмишни тадқиқот йўли билан аниқлайди ва инсоният томонидан яратилган янгиликлар ҳамда ўзгаришларни тадқиқ этиш ва бизгача ўтган даврни ўрганиб келажак авлодга етказадиган фандир.

Келажакни билишда ўтмиш сабоқлари ва хулосалари муҳим аҳамиятга эга. Ҳозирги замон шароитида рўй бераётган турли хил воқеа ва ҳодиса, жараёнлар ҳамда уларни келтириб чиқарган омилларни билиш ва турли хил ижтимоий муаммоларни ҳал этиш эҳтиёжи тарихга мурожаат этиш учун асос бўлади. Қолаверса, тарих жамият учун ҳар доим ижтимоий тажриба вазифасини бажариб, ҳозирги фаолиятимиз учун пойдевор вазифасини бажаради. Тарихни билиш орқали инсон ўзлигини, замон ва макондаги ўрнини англайди.

Цицерон «тарих — ҳаёт мураббийсидир» деб атаган бўлса, Леонардо до Винчининг фикрича, «ўтган давр ва жаҳон мамлакатлари ўтмишини билмоқ — инсон кўрки ва унинг ақлий маҳсулидир». Рус тарихининг отаси Н. М. Карамзин бу борада фикр юритар экан, «Тарих халқларнинг муқаддас китоби бўлиб, уларнинг ҳаёти ва фаолиятларининг кўзгуси, ота-боболарининг авлодларга қолдирган кашфиётлари ва одоб-ахлоқларидан лавҳалар бўлиб, ҳозирги даврни шарҳлаш ва келажакка намуна бўлиб хизмат қиладиган, тўлдирадиган заруратдир», деб ёзади [10, – С .11-12].

Совет даври илмий-тадқиқот мавзуси, масаланинг концептуал қўйилиши, назарий-услубий асослари ғоявий доктринага боғлиқ бўлиб, ишга сиёсий-